

РЕЦЕНЗИЯ

От професор д-р Иванка Василева Асенова,
Международно Висше Бизнес Училище – Ботевград, професионално направление 3.2.
Психология (Медицинска психология (Невропсихология),
член на научно жури за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление 7.4. Обществено здраве, научна специалност Логопедия

Тема на дисертационния труд: „Индиректни интервенции за терапия при деца с разстройства от аутистичния спектър“

Автор на дисертационния труд: Цвета Асенова Каменски, редовен докторант в Нов български университет

Научни ръководители: доц. д-р Маргарита Станкова
проф. д.ф.н. Мария Грозева

Настоящата рецензия е изготвена на основание на Заповед на Ректора на Нов български университет № 3-РК-117/05.02.2025 г. за провеждане на защита на докторска дисертация на Цвета Асенова Каменски, редовен докторант, отчислена с право на защита в докторска програма „Логопедия“, НБУ, професионално направление 7.4. Обществено здраве, научна специалност „Логопедия“, за получаване на образователна и научна степен „доктор“.

Биографични данни за кандидата

Цвета Каменски завършва магистърска степен по „Приложна лингвистика“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ през 1999 г. с квалификация преводач по английски и френски език. Продължава обучението си в специалност „Югоизточноевропейски изследвания“ в Централноевропейския университет, Будапеща, 2000 г. През 2018 г. е зачислена за редовен докторант в програмата „Логопедия“ (професионално направление 7.4. Обществено здраве).

Съосновател е на Центъра за терапия на комуникативни и емоционално-поведенчески нарушения в НБУ, където дълги години работи като мениджър. Води курсове по „Клинична психолингвистика“, „Клинични аспекти на невербалната

комуникация“, „Превенция на комуникативни нарушения“ и „Интеграция на деца с комуникативни нарушения“ на български и английски език.

Научните ѝ интереси са в областта на разстройствата от аутистичния спектър, както и работата с родители на деца с нарушения на развитието. Автор и съавтор е на над 25 научни публикации, 8 от които са индексирани в SCOPUS, има 39 цитирания в 23 източника и h-index 4.

Участва активно в научни конференции и форуми като докладчик и член на организационни и научни комитети (напр. „Нови технологии в диагностиката и терапията на развитийни нарушения“, НБУ, 2018; Международна конференция „70 години логопедична практика в България“, НБУ, 2025).

Цвета Каменски е ръководител и участник в проекти, свързани с комуникативни нарушения („Интеграция на деца с комуникативни нарушения“ (ЕСФ, 2011), „Видеомоделиране за социална комуникация при индивиди с РАС“ (ЕСФ, 2024-2025) и „Интегриран подход за включване на родителите като ко-терапевти в терапията на деца с РАС“ (2024-2025).

От 2018 г. е Национален консултант по ранно детско развитие към UNICEF-България, с фокус върху работата с родители и обучителни програми за деца със затруднения. От 2020 г. е клиничен директор на специализирано звено към Фондация за образователна трансформация за терапия на деца с аутизъм.

Актуалност на дисертационния труд

Проблемът, свързан с диагностиката и терапията на разстройствата от аутистичния спектър придобива особена актуалност в контекста на нарастващата им разпространеност в световен мащаб и предизвикателствата, свързани с ефективността на съществуващите терапевтични подходи. В този контекст представеният дисертационен труд може да бъде разгледан като съществен принос към научно-приложния аспект на логопедията. Докторант Каменски си поставя и успешно реализира две основни изследователски цели: да валидира за български условия инструмента ФОКУС, предназначен за измерване на динамиката на комуникативното развитие във възрастовия период 2-6 години и на ефекта от логопедичната терапия, и да разработи и апробира структурирана терапевтична програма за работа с деца с разстройства от аутистичен спектър, осъществявана с активното включване на родителите в терапевтичния процес.

Анализът на резултатите от проведения формиращ експеримент потвърждава научната и практическа значимост на предложената авторска програма за терапия на деца с разстройства от аутистичен спектър.

Структура и съдържание на дисертационния труд

Структурата на дисертационния труд отговаря на изискванията за написване на научен труд, представящ научно изследване. Общият обем на разработката е 204 страници, а структурата е класическа – включва увод, три глави, дискусия, изводи, заключение, приноси, библиография от 237 източника (30 на кирилица и 207 на латиница), и приложения (5 на брой).

В увода Цвета Каменски обосновава актуалността на избория от нея изследователски проблем и представя своята цел да валидира инструмент за оценка на комуникативните способности и тяхната динамика при деца на възраст от 2 до 6 години, и да създаде и апробира Програма за индиректна (чрез родителите) интервенция за развитие на езиковите и комуникативни способности на деца с разстройство от аутистичния спектър.

Теоретичната част обхваща 61 страници и е представена в първа глава на ръкописа. В теоретичната част се оформят два акцента: многоаспектното описание на разстройство от аутистичен спектър и преглед на терапевтичните интервенции и програми при това разстройство.

Съвременното концептуализиране на разстройството от аутистичния спектър е представено достатъчно информативно. След кратко проследяване на историята на неговото научно изследване, докторантът подробно описва по-популярните и емпирично по-добре подкрепени теоретични предположения за етиологията и патогенетичните механизми на това невроразвитийно нарушение, неговите клинични прояви и критерии за диагноза според последните две ревизии на МКБ и DSM (МКБ -10 и 11, и DSM- 4 и 5). Предвид темата на дисертационния труд, съвсем логично, при описанието на когнитивният и поведенчески профил на децата с РАС акцентът е поставен върху спецификите на езика, комуникацията, езиковото и говорното развитие, социалното функциониране и поведението, а при описанието на диагностичния процес подробно са представени най-широко използваните в световен мащаб диагностични и скринингови инструменти (ADI-R, ADOS-2, CARS, CAST), и медицински процедури и изследвания.

Втората част на теоретичната глава е посветена на терапевтичните интервенции, практики и програми за работа с деца с РАС, основани на доказателства. Специално

внимание е отделено на ролята на родителите в терапията, както и на съществуващите у нас програми за обучение на родители на деца с нарушения в развитието.

Логичен завършек на теоретичната част на дисертационния труд е описанието на теоретичните конструкти, които формират основата на проведеното изследване и на разработената за целите му авторска програма.

Цвета Каменски демонстрира задълбочено познаване на проблема, който изследва. От направения литературен обзор личи умението ѝ синтезирано и обобщено да представя, както и критично да интерпретира обсъжданите теоретични постановки и емпирични данни. Анализирала е впечатляващо количество литературни данни, релевантни на темата на дисертационния труд, за което свидетелства обширната библиография.

Втора глава на дисертационния труд представя емпиричния дизайн на изследването. Тя е с обем от 33 страници, което е достатъчно показателно за изчерпателното описание на методологията на проведения формиращ експеримент. Обектът, предметът, целите, задачите и етапите на изследването са представени коректно и ясно. Детайлно е представен концептуалния модел на изследването. Изследователските задачи са обвързани с основната цел и служат като основа за формулирането на четири хипотези. По моя преценка третата хипотеза е излишна, тъй като съдържателно повтаря първа и втора хипотеза. Характеристиката на изследваният контингент – 21 деца с диагноза Детски аутизъм по МКБ-10, предварително поставена в медицинска институция, и техните родители, е описана коректно, но липсват някои детайли, като средна възраст на изследваната група деца, местоживееене. Не е посочено и как са набрани участниците, дали само единият или и двамата родители са били обучени и съответно участвали в експеримента.

Подходящо подбраният и адекватно приложен изследователски инструментариум позволява проверката на формулираните хипотези. Първо, и много детайлно, е представена авторската програма за индиректна интервенция за развитие на езикови и комуникативни умения при деца с РАС, която е основният инструмент в проведения формиращ експеримент. Следва достатъчно информативното описание на другите използвани в изследването въпросници и инструменти:

- Тест за синдром на Аспергер в детска възраст (Childhood Asperger Syndrome Test - CAST) – скринингов инструмент за оценка на признаци на РАС при деца на възраст от 4 до 11 години. Докторантът прилага този тест в началото на изследването с цел потвърждаване на диагнозата на децата, участници в изследването.

- Поведенчески въпросник за деца на възраст 1.5-5г. (Child Behaviour Checklist for Ages 1.5-5 – CBCL) – инструмент за оценка на емоционални, социални и поведенчески проблеми във възрастта 1.5-5г. и за скрининг на разстройства, като тревожност, депресия, хиперактивност, агресивно поведение, проблеми със съня и др., а съдържащата се във въпросника специална част за проучване на езиковото развитие (Language Development Survey - LDS) позволява оценка на речевото развитие, идентифициране на забавено езиково развитие и скрининг за разстройства на комуникацията. Въпросникът е адаптиран за българската популация от Станкова (). Докторантът прилага този въпросник двукратно – преди и след формиращия експеримент, с цел оценяване на ефективността на приложената авторска терапевтична програма.

- ФОКУС – Оценка на развитието на комуникацията до 6 годишна възраст (FOCUS – Focus on the Outcomes of Communication Under Six) – въпросник за оценка на различни аспекти на комуникацията, като социални умения, разбиране и изразяване, чрез който може да се проследи динамиката на комуникативните способности на детето. Инструментът е преведен и валидиран за българската популация чрез факторен анализ от докторанта и това е един от безспорните приноси на дисертационния труд. За целите на проведеното изследване въпросникът е попълнен двукратно от родителите – преди и след формиращия експеримент, с цел регистриране на ефекта на проведената интервенция върху комуникативните способности и поведение на изследваните деца.

- Протокол за супервизия и анкета за обратна връзка от родителите – собствено разработени от докторанта с цел оценка на това доколко точно родителите прилагат принципите и стратегиите, заложи в терапевтичната програма, и съответно – каква е тяхната оценка за съдържанието и ефективността ѝ.

Трета глава на дисертацията обхваща 40 страници от общия обем на ръкописа и представя резултатите от адекватно приложения статистически анализ на получения богат емпиричен материал. Направен е:

- Сравнителен анализ на резултатите от част 1 и част 2 на теста ФОКУС (по скали), получени преди и след формиращия експеримент;

- Сравнителен анализ на резултатите от Поведенческия въпросник за деца на възраст 1.5-5г. (CBCL), получени преди и след формиращия експеримент;

- Анализ на резултатите от Протокола за супервизия на родителите по всеки от общо 10-те заложиени критерия, който информира за това доколко точно са прилагали стратегията и принципите на терапевтичната програма.

- Анализ на резултатите от анкетата за обратната връзка от родителите за качествата и несъвършенствата на терапевтичната програма.

Описанието на получените резултати е подробно, коректно и е онагледено с достатъчно информативни таблици и графики.

Заключителната част на дисертационния труд предлага обобщен интерпретативен анализ на резултатите от изследването, който впечатлява със своята коректност и изследователска етичност. Издигнатите хипотези са емпирично подкрепени със статистически значими резултати. Направените изводи са изцяло базирани на получените емпирични данни. Приносните достижения на дисертационния труд са адекватно и коректно представени. Не са посочени ограниченията на проведеното емпирично изследване.

Научно-приложни приноси на дисертационния труд

Богатият теоретичен и експериментален обхват на дисертационната разработка, както и постигнатите цели и задачи, правят научния труд значим и продуктивен. Резултатите от дисертационното изследване могат да бъдат пряко приложени в логопедичната теория и практика.

Приемам предложените научно-приложни приноси, които отговарят на съдържанието на дисертационния труд, но считам че описанието им може да се оптимизира по следния начин: Систематизирани са съвременните схващания за РАС и е направен подробен обзор на съществуващите терапевтични интервенции и практики за работа с деца с РАС и техните семейства у нас и в световен мащаб. 2. Разработена и апробирана е иновативна терапевтична програма за индиректна интервенция на деца с РАС, осъществявана чрез техните родители, като нейната ефективност е доказана на групово ниво. 3. Преведен и валидиран за български условия е въпросникът ФОКУС, предназначен за измерване на динамиката на комуникативното развитие във възрастовия период 2-6 години.

Автореферат и научни публикации по темата на дисертационния труд

Авторефератът точно и пълно отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд. Представени са четири научни публикации в специализирани издания – три от

които са в съавторство, и една самостоятелна, като всичките са индексирани в Scopus, което далеч надхвърля минималните наукометрични показатели за придобиване на ОНС „Доктор“ в професионално направление 7.4. Обществено здраве.

Критични бележки и препоръки

Нямам съществени критични бележки към съдържанието и структурата на дисертационния труд, но в него присъстват някои непълноти и неточности, които ще посоча по-долу:

- Липсват някои детайли от описанието на участниците в изследването, като средна възраст на изследваната група деца и местоживееене, и от описанието на процедурата на изследването, като как са набрани участниците, дали само единият или и двамата родители са били обучени и съответно участвали в експеримента. Не са описани ограниченията на изследването.

- В библиографията липсва описанието на някои цитирани в текста литературни източници, което предполагам е пропуск от страна на докторанта (напр., в последния абзац на стр. 18: (Taylor et al,1999; Farrington et al, 2001; Kaye et al, 2001; Dales et al, 2001; Fombonne et al, 2006; Fombonne and Chakrabati, 2001; Taylor et al, 2002; DeWilde et al, 2001; Makela et al; Madsen et al, 2002; De Stefano et al, 2004; Peltola et al, 1998; Patja et al, 2000; Andrews et al, 2004), както и в първия абзац на стр. 46: (Charlop & Trasowech, 1991; Ducharme & Drain, 2003; Kaiser et al., 2000; Lerman et al., 2000; Moes & Frea, 2002; Smith, Buch, Gamby, 2000a; Symon, 2005). Също така, на места литературните източници в библиографията не са подредени по азбучен ред.

Бих препоръчала трета хипотеза да отпадне, тъй като съдържателно повтаря първа и втора хипотеза. Препоръчвам също описанието на иначе коректно посочените приноси, да се оптимизира чрез обединяване на първи и втори принос, тъй като и двата касаят обзора на литературата по темата на дисертационния труд, и съответно обединяване на четвърти, пети, шести и седми принос, тъй като всички те се отнасят до разработената и апробирана иновативна терапевтична програма за индиректна (чрез родителите) интервенция на деца с РАС.

Заклучение

Дисертационният труд на тема „Индиректни интервенции за терапия при деца с разстройства от аутистичния спектър “ представя актуално научно изследване със съществен принос към научно-приложния аспект на логопедията. Дисертационният труд отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в

Република България (ЗРАСРБ).

Цвета Асенова Каменски притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Логопедия, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за дисертационния труд и категорично препоръчвам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Цвета Асенова Каменски в професионално направление 7.4. Обществено здраве, научна специалност Логопедия.

01.03.2025 г.

Рецензент:

/проф. д-р Иванка Асенова/